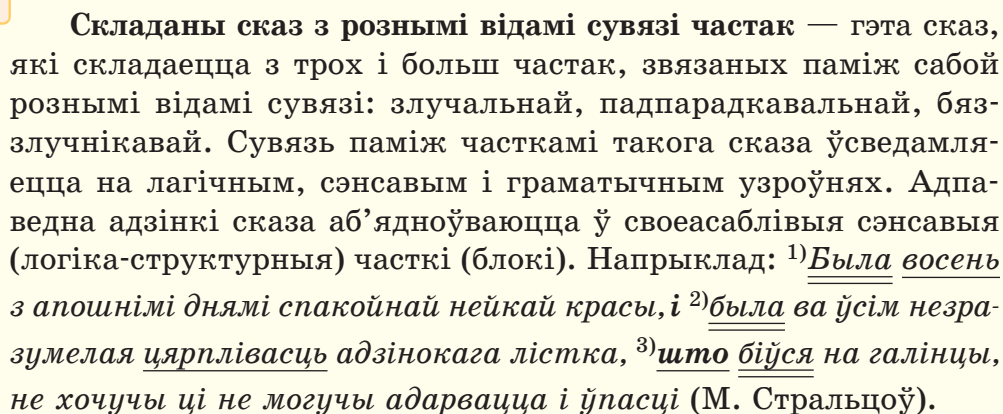

Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак: будова, значэнне, ужыванне

§ 30. Паняцце пра складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак

У гэтым сказе першая частка пабудавана як просты сказ. Другая і трэцяя часткі ўтвараюць складаназалежны сказ, звязаны з першай часткай пры дапамозе злучніка *і*. Такім чынам, гэта складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак. Яго часткі аб'яднаны злучальнай (з дапамогай злучніка *і*) і падпарадкавальнай сувяззю (з дапамогай злучальнага слова *што*). У сказе выдзяляюцца дзве сэнсавыя часткі: першая пабудавана як просты сказ, другая — як складаназалежны сказ з даданай азначальнай часткай. Схема сказа:

I

[]

, *i*

II

[], (*umo...*)

Часткі складаных сказаў з рознымі відамі сувязі нагадваюць складаназлучаныя, складаназалежныя і бяззлучнікавыя складаныя сказы. Сродкамі сувязі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак выступаюць:

- інтанацыя;
- злучальныя і падпарадкавальныя злучнікі (злучальныя словы).

205. Прачытайце тэкст з энцыклапедыі «Беларуская мова». На якія групы падзяляюцца складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак?

З дапамогай якіх сродкаў аб'ядноўваюцца сэнсавыя часткі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак?

Тыпы складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак

Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак дзеляцца на **тры групы**:

1) Сказы, сэнсавыя часткі якіх звязаны **пры дапамозе злучальных злучнікаў**. Напрыклад: ¹⁾Яны [ласі] не чуюць завірухі, ²⁾ціш першабытная кругом, і ³⁾выстрал, ⁴⁾што ўдарыць глуха, ³⁾ім прагучыць, як летні гром (М. Танк).

I
II
[], [], і [, (што...), ...].

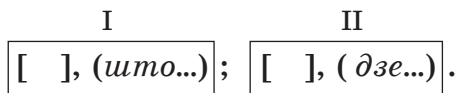
¹⁾Ідуць касцы, ²⁾звіняць іх косы, ³⁾вітаюць іх буйныя росы, а ⁴⁾краскі ніжай гнуць галовы, пачуўшы косак звон сталёвы (Я. Колас).

I
II
[], [], [], а [].

2) Сказы, сэнсавыя часткі якіх звязаны **пры дапамозе падпарадкавальных злучнікаў**. Напрыклад: ¹⁾Колькі б мы ні хадзілі па тваіх дарогах, ²⁾колькі б вёснаў ні сустракалі пад дахам тваіх нябёс, ³⁾колькі б разоў ні наталялі смагу твае ручаіны, ⁴⁾ніколі не здасца чэрствым твой хлеб і ⁵⁾ніколі не будзе скупой рука твая, Бацькаўшчына! (М. Лужанін).

I
II
(Колькі б...), (колькі б...), (колькі б...), [] і []!

3) Сказы, сэнсавыя часткі якіх звязаны пры дапамозе бяззлучнікавай сувязі. Напрыклад: ¹⁾*Лісічак набраў каля сцежкі-вяртухі*, ²⁾*што да хаты лісінай вяла*; ³⁾*падбярозавікаў — пад бярозай-шаптухай*, ⁴⁾*дзе капэла чмяліная пела-гула* (М. Танк).

206. Прачытайце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак. Вызначце ў гэтых сказах сэнсавыя (логіка-структурныя) часткі і сродкі іх сувязі.

1. Ён зірнуў на бацьку глыбокімі вачыма, яны былі цёмныя, амаль чорныя, і гэта сведчыла аб тым, што ён хвалюецца (*Б. Мікуліч*). 2. Хмара на гарадок найшла неспадзявана: свяціла нізкае сонца, і раптам у вокнах пацямнела (*І. Чыгрынаў*). 3. Любіць прызначана мне лёсам, я не памру, пакуль люблю (*А. Пісьмянкоў*). 4. Душою не крыві, бо чалавечы век усё ж кароткі, і водгуллем у кожнага ў крыві азвацца могуць прашчुरы і продкі (*С. Грахоўскі*). 5. Дзень, што пражыты без працы, знікне ў шумлівай мітусні: ён не запомніцца і хутка забудзецца (*А. Зарыцкі*). 6. Вішні ды слівы ўжо адцвіталі, але яблыні абсыпаліся самай квеценню, ад якой ноч, здавалася, спачывала ў святле пражытага дня (*В. Карамазай*).

Складзіце схемы 2-3 сказаў.

207. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку. Суаднясіце сказы з панаванымі схемамі.

1. Хлопец гаварыў і голас яго зрываўся на дзіцячы крык у якім чуліся крыўда боль растаптаных мар спадзяванняў (*М. Лынькоў*). 2. І пытаўся я ў сябе няўжо тады стагоддзі назад мае малапісьменныя продкі ведалі і разумелі што без Радзімы жыццё іх страціць сэнс і яны тут жа знікнуць бяследна растварацца ў свеце белым? (*В. Гігевіч*). 3. На дварэ ідзе сумны дождж і дарогі раскислі рухацца па іх цяжка (*К. Чорны*). 4. Утульнасці тут было небагата дзьмула з вокнаў дым не хацеў ісці ў комін і расплываючыся пад нізкай столлю выядаў вочы але ўсё гэта здалася ім раем пасля той непагадзі ад якой яны схаваліся сюды (*В. Быкаў*).

а) $\overset{\text{I}}{[\quad] : [\quad], [\quad]}$, але $\overset{\text{II}}{[\quad], (ад якоў...)}$.

б) $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, і $\overset{\text{II}}{[\quad], (у якім...)}$.

в) $\overset{\text{I}}{[\quad]} : \overset{\text{II}}{[\quad], (што...) і (\quad)}$?

г) $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, і $\overset{\text{II}}{[\quad], [\quad]}$.

208. Спішыце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак, устаўляючы прапушчаныя літары і расстаўляючы знакі прыпынку. Вызначце віды сувязі паміж сэнсавымі часткамі ў сказах. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Аселі шэрыя сумёты ляціць да долу мя..і снег а я стаю на раздарожжы ў сэрца цень тр..вожны лёг (*У. Хадыка*). 2. Віцебск сярод беларускіх гарадоў найбольш вядомы ў свеце тут нарадзіўся Марк Шагал пакінуўшы родныя м..сціны ён заставаўся верным ім і ўсё жы..ё ствараў свой чароўны Віцебск у сін.. небе якога лунаюць закаханыя (*Л. Камінская*). 3. Задр..млю і можа зноў прысніцца што прынесла з поплаву сюды вечна маладая чараўніца прыгаршчы гаючае вады (*С. Грахоўскі*). 4. З гадамі душа цішэе лагоднее супакойваецца але не засынае яна як і раней шукае радасці і ведае ўжо што хоча іменна яе (*М. Стральцоў*).

209. Спішыце сказы, устаўляючы прапушчаныя літары і расстаўляючы знакі прыпынку.

1. Па кутах кладуцца цені за акном робіцца ўраз цёмна і маленькія фігуркі знікаюць (*Э. Самуілэнак*). 2. Грама..ства якое кідае каме..е ў сваіх паэтаў хворае такое грама..ства трэба неадкладна л..чыць (*Я. Сінакоў*). 3. Дарэмна ловіце вы ў сетку матылька каб лепей крылы разгледзець ударыўшы самне іх сець і яркі пыл сатрэ н..спрытная рука (*М. Багдановіч*). 4. Дарма пра песню пытацца ў глухога дарма пра сонца пытацца ў сл..пога і пра..ды шукаць у таго хто н..чога ані сц..блінкi ні дрэўца малога не пасадзіў за свой век (*М. Танк*). 5. Хто а..ае нів.. што яна родзіць той да суседа па хлеб не хо..іць (*Прыказка*).

210. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Любоў і праўда вечныя святыні да ісціны надзейныя ключы яны дарогу да душы адчыняць каб дабрынёю злосць перамагчы (*С. Грахоўскі*). 2. Адшумеў лістапад адзвінелі дажджы і зіма панагнала пякучых вятроў (*П. Панчанка*). 3. Вечар быў млосны дзённая спёка ўжо сышла але ў паветры яшчэ патыхала духменем (*І. Мележ*). 4. Уздымацца дрэву маладому мацнець праз лета і зіму. І захаваць не проста звесткі а запавет на ўсе часы тады выстойваюць падлескі калі выстойваюць лясы (*А. Разанаў*).

Зрабіце сінтаксічны разбор двух складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак (на выбар, карыстаючыся парадкам і ўзорам разбору, змешчаным у Дадатку).

§ 31. Знакі прыпынку паміж часткамі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак

У складаных сказах з рознымі відамі сувязі на мяжы логіка-структурных частак ставяцца такія ж знакі прыпынку, што і ў складаназлучаных, складаназалежных і бяззлучнікавых складаных сказах: коска, кропка з коскай, працяжнік, двукроп'е. Напрыклад: *Безліч выпадкаў і ўспамінаў хваляй нахлынуць, палоняць душу — і здаецца: зноў ты вярнуўся ў той край, дзе пачатак жыцця і пачуцця святога — радзіма* (*І. Гурскі*).

Коска не ставіцца паміж логіка-структурнымі часткамі, якія звязаны злучнікамі *і, ды* (у значэнні *і*), *або, ці*:

1) калі ў сказе ёсць **агульная даданая частка**. Напрыклад: *Ужо сонца праглядвала праз вяршаліны хвой і пачынала адчувацца гарачыня летняга дня, калі настайнікі падышлі да ракі* (*Я. Колас*);

2) калі ў сказе ёсць **агульная самастойная частка**. Напрыклад: *Мясцовасць была невясёлая: навокал раскінулася дрыгва¹ ды моклі панурыя лясы* (*Я. Колас*).

Пры збегу злучальнага і падпарадкавальнага злучнікаў (ці злучніка і злучальнага слова) паміж імі коска ставіцца, калі пасля даданай часткі **не ўжываецца другая частка парнага злучніка** (*калі — то, калі — дык, як — то, хоць — але*). Напрыклад: *Раз-пораз уздымайся вецер, і, калі накрапваў дождж, вецер адразу цішэў, спакайней.*

Калі ў галоўнай частцы сказа *то* або *дык* захоўваюцца як часткі парных злучнікаў, то коска паміж злучальным і падпарадкавальным злучнікам не ставіцца. Напрыклад: *Прышлося даказваць усім: ён дарослы чалавек, і калі нехта сумняваўся ў гэтым, то ён глыбока памыляўся.*

З а ў в а г а. Калі злучальны злучнік адносіцца да галоўнай часткі, то коска ставіцца: *Пот залівай вочы, але, каб не выдаць сваёй слабасці, хлопец не кідаў вёслаў* (І. Шамякін). Пропуск даданай часткі ў гэтым выпадку не парушае сэнсу сказа.

211. Прачытайце верш. Якімі сродкамі паэт раскрывае сэнс назвы тэксту?

Родны

Як многа сэнсу ў слове *родны*:
Зямля, дзе ты пачаў жыццё,
Дзе мар палёт неверагодны*
І ў кожным кроку — адкрыццё*.

Любоў бацькоў. А прыйдзе^с свята^ф —
Духмяны бохан на стале.
Заслоніць ад нягоды хата,
Ці ты юнак, ці пасталеў*.

Як многа сэнсу ў слове *родны*:
Куток зямлі, бацькоўскі дом
З падтрымкаю^ф неверагоднай,
Паразumenнем і дабром.

Жывуць бацькі — і ты багаты
На шчырасць, ласку і любоў,
З дарог заўжды чакае хата,
Дзе знойдзеш столькі^м цёплых слоў.

Л. Круглік.

Вусна вызначце тып сказаў у творы. Выпішыце просты сказ і сказ з рознымі відамі сувязі частак. Зрабіце сінтаксічны разбор гэтых сказаў.

Складзіце самастойна артыкул да прыметніка *родны* для тлумачальнага слоўніка на аснове спалучальнасці слова: *родны* (дом, сын, бацька, народ, горад, чалавек, край, свет, бераг, двор); *родная* (маці, зямля, мова, краіна, вёска, стыхія,

душа, школа); *родныя* (тв́ары, мясціны, пенаты*, сцены, прасторы, пейзажы, словы). Праверце сябе па тлумачальным слоўніку.

212. Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары, раскрываючы дужкі і расстаўляючы знакі прыпынку. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Усё неба аблажыла шызая мутная хмара мерна гойдаліся вершаліны елак лес у..трывожана гудзеў^c і першыя кроплі даждж.. чырканулі паветра (*В. Быкаў*). 2. Ран..шняя со..ца што чырваніла хвойнік (*у*)гары яшчэ не магло прабіцца (*да*)нізу зямлі і на рэдкай траве трымалася раса а на пяск.. значыліся вільготныя ц..мнаватыя плямы (*І. Мележ*). 3. Трэба было а..пачыць але Іван а..чуваў што калі ўпадзе ў снег то напэўна болей не ўстане (*В. Быкаў*). 4. Ён зноў усм..хнуўся і ў гэтай усмешц.. я ўбачыў законную гордасць гаспадара якому хораша што вось і ёсць ужо чым пахваліцца (*Я. Брыль*). 5. Дзе вечная пустка была там горад паўстаў і расце а стужкай чыгунка лягла дзе ўчора стаяў лес яшчэ (*Я. Купала*). 6. З..мля яшчэ песцілася ў сонным змроку вясенняй ночы а неба ледзь-ледзь пачынала св..тлець на ўсходзе зорамі калі маладыя настаўнікі выходзілі з Панямоні (*Я. Колас*).

У 2-м сказе назавіце ўсе часціны мовы.

213. З наступных сказаў, ужываючы патрэбныя віды сувязі, утварыце і запішыце розныя тыпы складаных сказаў. Вусна пракаменціруйце іх будову.

1. Сцёпка ўважліва разглядаў малюнкi. Цётка Алена падышла паглядзець на іх. Яны ёй вельмі спадабаліся. 2. Няма лясоў. Там пяскі разносяцца ветрам. Гіне ўраджай ад сухавеяў. 3. Вецер пасвістваў за акном. Чуваць быў шоргат бярозавых галін. Галіны дакраналіся адна да адной у цемры. 4. Толькі пачынала дзень. Дождж сціх. Кроплі доўга сцякалі з дрэў і булькалі ў лужынах. 5. Апошнія дні стаяла цёплае надвор'е. Прайшлі не па-асенняму густыя дажджы. Снег сагнала дарэшты.

У з о р. Сцёпка ўважліва разглядаў малюнкi, і цётка Алена падышла паглядзець на іх, бо яны ёй вельмі спадабаліся. — Гэта *складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак*. У ім дзве логіка-структурныя часткі. Першая частка пабудавана як просты сказ, другая — як складаназалежны. Сродкам сувязі паміж логіка-структурнымі часткамі з'яўляецца злучальны злучнік *і*.

214. Прачытайце, вызначце межы логіка-структурных частак у сказах. Выпішыце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак. Расстаўце і растлумачце знакі прыпынку ў іх, складзіце схемы.

1. У аўтобусе пасажыраў было мала ніхто з іх не падышоў да дзвярэй каб выйсці (*Ф. Янкойскі*). 2. Адагрэтая за вясну зямля набірала сіл і зеляніна на ёй расла і шырылася з такой хуткасцю што калі прыслухацца ўважліва дык пачуеш як цягнуцца травінкі ўгору і шасцяць і перашэптваюцца (*Т. Хадкевіч*). 3. Скажы хвала і слава тым хто слова даў палі араў начэй нямала не даспаў раллі тугія камякі зрабіў рукой мякчэй мукі (*П. Панчанка*). 4. Праходзілі вякі адыходзілі ў нябыт пакаленні знікалі і развальваліся магутныя імперыі а кніга вялікі цуд створаны чалавечым розумам жыла хвалявала сэрца абуджала думку (*С. Александровіч*). 5. Хлебам вымяраецца праца хлебам вымяраецца багацце і хлебам вымяраецца вартасць хлебараба (*Р. Барадулін*). 6. Я ўпэўнены многія ведаюць што адно і тое слова сказанае рознымі людзьмі па-рознаму ўздзейнічае на слухача (*В. Вітка*). 7. Дыялог гэта не толькі форма маўленчай дзейнасці дыялог спосаб адносін у якіх галоўнае не ўзнаўленне інфармацыі а разважанне, абмеркаванне праблемы (*З часопіса «Роднае слова»*).

215. Складзіце або выпішыце з твораў мастацкай літаратуры складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак, якія адпавядаюць наступным схемам:

1. $\overset{\text{I}}{[\quad]}, i \overset{\text{II}}{[\quad]}, (\text{бо} \dots)$. 3. $\overset{\text{I}}{[\quad]}, [\quad], i \overset{\text{II}}{[\quad]}$.
2. $\overset{\text{I}}{[\quad]}, (\text{што} \dots), \text{але} \overset{\text{II}}{[\quad]}, (\text{што} \dots)$. 4. $\overset{\text{I}}{[\quad]}, i \overset{\text{II}}{[\quad]}, (\text{калі} \dots)$.

216. Прачытайце сказы, вызначце іх граматычныя асновы. Растлумачце неабходныя знакі прыпынку. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Я чакаю чакаю вясну нібы неба чакае свабоду ўваскрэсне прачнецца ад сну^м гэты цуд невымоўны* — прырода. 2. Яшчэ буе зеляніна і ліст сям-там пазалацеў ужо зардзелася рабіна і верас у бары цвіце. 3. Я зіму па-дзіцячы люблю калі зоркі на снезе і ў небе

і сняжынкi цалуюць зямлю. 4. Цвіце тут столькі розных кветак каб цешыць вока чалавека і травы лекавыя ўсе блішчаць у ранішняй расе. 5. Па летніх кветках не сумую ў кожнай з’явы ёсць свой час старанна восень падсумуе хто і які зрабіў запас (В. Шпакевіч).

217. Прачытайце тэкст. Што вы ведаеце пра лёс Аляксея Талая? Ці захапляецца вы мужнасцю гэтага чалавека, які, перажывшы трагічныя падзеі і працягваю рэабілітацыю, вярнуўся да паўнацэннага жыцця? Сфармулюйце пытанні, якія вы задалі б Аляксею пры сустрэчы. Ці можна назваць Аляксея Талая сапраўдным героем?

Выпішыце складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак, пракаменціруйце знакі прыпынку ў ім. Складзіце схему гэтага сказа.

Слова пра героя нашага часу Аляксея Талая

Ён, чалавек з абмежаванымі магчымасцямі, выступае ў многіх гарадах Беларусі. Аляксей аб’ехаў краіны СНД, Еўропу, ЗША з лекцыямі аб тым, як трэба цаніць кожны міг жыцця. Ён стварыў дабрачынную* арганізацыю, дапамагае людзям, якія трапілі ў бяду.

Аляксей Талай навучыўся плаваць. У 2019 годзе ён выступаў у Берліне на спаборніцтвах, выдатна прাপлыў пяцьдзесят метраў брасам і атрымаў залаты медаль^м.

Аляксей таксама ўдзельнічае ў аўтапрабегах па Беларусі, ён нясе веру і надзею тысячам людзей, якія слухаюць яго прамовы. Дэвіз Талая: «Няма нічога немагчымага, трэба толькі мець жаданне і сілу волі».

Ён, строгі і поўны любові бацька, хоча, каб яго дзеці выраслі прыстойнымі людзьмі, спаўна выкарысталі здольнасці, закладзеныя^с ў іх генах. Яго пажаданне ўсім дзецям гучыць так: «Любіце шчыра нашу мілую Айчыну — Беларусь!»

 Пазнаёмцеся з кнігай Мікалая Мачэкіна «Героі Беларусі», у якой расказваецца пра сапраўдных сыноў Рэспублікі Беларусь — падпалкоўніка Уладзіміра Карвата, мастака Міхаіла Савіцкага, мітрапаліта Мінскага і Слуцкага Філарэта (Кірыла Вахрамеева), ваеннага лётчыка Андрэя Нічыпорчыка, лейтэнанта Нікіту Куканенку, самаадданных* працаўнікоў сельскай гаспадаркі Віталія Крамко, Міхаіла Карчміта і інш. З дапамогай гэтага выдання і інтэрнэт-матэрыялаў падрыхтуйце паведамленне пра аднаго з беларусаў — герояў нашага часу.

218. Спішыце сказы, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку. Зрабіце вусны сінтаксічны разбор сказаў (гл. Дадатак).

1. Падчас і па чужых краях журуся а хопіць і куточка Беларусі каб цэлы век свой да яе ісці (*Н. Мацяш*). 2. Нас б'е па сэрцах паскарэнне сціскаюцца прастора час а матчынай зямлі карэнне ніколі не адпусціць нас (*П. Панчанка*). 3. Час робіць вялікім тое што некалі здавалася не вартым увагі але той жа час нярэдка робіць звычайным будзённым і непрыкметным тое што яшчэ зусім нядаўна лічылася вялікім і было ва ўсіх навідавоку (*Я. Сінакоў*).

Устанавіце адпаведнасць паміж сказамі і схемамі.

а) $\overset{\text{I}}{[\quad]}, (\text{што...})$, *але* $\overset{\text{II}}{[\quad]}, (\text{што...})$.

б) $\overset{\text{I}}{[\quad]}, [\quad]$, *а* $\overset{\text{II}}{[\quad]}$.

в) $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, *а* $\overset{\text{II}}{[\quad]}, (\text{каб...})$.

Падрыхтуйце вуснае выказванне на тэму «Няма лепшай вадзіцы, як з роднай крыніцы».

219. Прачытайце тэкст.

Афіцыйны (афіцыйна-дзелавы, афіцыйна-справавы) стыль рэалізуецца ў розных дакументах. Дакументамі (ад лац. *documentum* — ' доказы', 'сведчанне') называюцца адпаведным чынам складзеныя, падпісаныя і засведчаныя дзелавыя паперы, якімі афармляюцца розныя гаспадарчыя аперацыі, прававыя адносіны і дзеянні юрыдычных асоб і грамадзян. Дакумент складаецца па пэўнай стандартнай форме. Існаванне адпаведных форм для разнастайных дакументаў — істотны фактар эфектыўнасці справаводства.

Паводле ступені рэгламентаванасці (згодна з устаноўленымі правіламі) дакументы дзеляцца на тры групы:

1) дакументы, якія павінны дакладна адпавядаць прынятаму стандарту, бо ў іншым выпадку яны не будуць мець юрыдычнай сілы (*нашпарт, дыплом, пасведчанне* і інш.). Яны рыхтуюцца друкаваным спосабам, а той, хто выпісвае канкрэтны дакумент, павінен толькі ўнесці ў яго патрэбную інфармацыю;

2) дакументы, што афармляюцца паводле ўстаноўленай формы (*даведка, заява, дагавор, даверанасць, квітанцыя і інш.*);

3) дакументы, якія маюць грамадска замацаваны агульны прынцып укладання, а іх моўныя сродкі і форма падачы інфармацыі ў пэўнай ступені адвольныя (*характарыстыка, рэкамендацыя, дзелавыя паперы і інш.*).

Асабістыя дакументы часцей за ўсё сустракаюцца ў нашым жыцці. Да асабістых дакументаў адносяцца *заява, аўтабіяграфія, распіска, даверанасць, характарыстыка і інш. (А. Губкіна).*

У якой сферы прымяняецца афіцыйны стыль? Якія паперы называюцца дакументамі? Чаму для некаторых дакументаў існуюць стандартныя формы? Ці звязана гэта са стратай індывідуальнага стылю таго, хто стварае дакумент?

На якія групы дзеляцца дакументы? Якія дакументы адносяцца да асабістых?

Падбярэце сінонімы да слова *асабісты*.

Растлумачце розніцу ў значэннях слоў *асобы, асаблівы, асобны*.

220. Прачытайце тэкст.

Аўтабіяграфія — гэта апісанне свайго жыцця (ад грэч. *autos* — ‘сам’; *bios* — ‘жыццё’; *grápho* — ‘пішу’). Аўтабіяграфія пішацца ад першай асобы, у ёй паведамляецца афіцыйная інфармацыя пра жыццёвы шлях чалавека.

Структура аўтабіяграфіі

1. Прозвішча, імя, імя па бацьку.
2. Дата і месца нараджэння.
3. Сям’я. Занятak бацькоў.
4. Калі і дзе закончана ўстанова адукацыі.
5. Асноўныя факты працоўнай і грамадскай дзейнасці.
6. Занятak таго, хто піша аўтабіяграфію, на момант напісання дакумента.
7. Дата і подпіс.

Узор аўтабіяграфіі

Аўтабіяграфія

Я, Марковіч Алеся Мікалаеўна, нарадзілася 14 лютага 2002 года ў Віцебску. Бацька — Марковіч Мікалай Сямёнавіч — слесар па зборцы металаканструкцый у кампаніі «Віцебск». Маці — Марковіч Анастасія Анатольеўна — настаўнік фізікі ў дзяржаўнай установе адукацыі «Сярэдняя школа № 7 г. Віцебска».

У 2008 годзе паступіла ў першы клас гімназіі № 2 г. Віцебска. У 2019 годзе закончыла гэту ўстанову і паступіла ў Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава на педагогічны факультэт. Вучобу ва ўніверсітэце закончыла ў 2023 годзе. Працую ў дзіцячым садзе № 84 г. Віцебска, дзе выконваю абавязкі выхавальніка малодшай групы. Не замужам.

28.08.2025

Марковіч А. М.

Раскажыце пра свае жыццёвыя планы пасля заканчэння школы. Якой вы бачыце сваю будучую прафесію? Чым яна вас прываблівае?

221. Прачытайце тэкст. Ці раскрываюцца ў біяграфіі рысы характару, звычкі, схільнасці, абставіны жыцця? Чаму?

Янкоўскі Фёдар Міхайлавіч

Нарадзіўся Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі 21 верасня 1918 года ў вёсцы Клетнае Глускага раёна Магілёўскай вобласці ў сялянскай сям’і. Скончыўшы пачатковую школу ў родным Клетным, затым сямігодку, паступіў у Рагачоўскі педагогічны тэхнікум. Пасля яго заканчэння працаваў настаўнікам пачатковай школы ў Мінскім раёне.

Калі пачалася савецка-фінская вайна, быў прызваны ў армію. Ф. М. Янкоўскі ўдзельнічаў у баях, у адным з іх ён атрымаў цяжкае раненне. Доўга лячыўся ў шпіталях, потым па інваліднасці дэмабілізаваўся і вярнуўся на месца ранейшай працы.

У час Вялікай Айчыннай вайны быў у партызанах, дзе ўзначальваў разведку партызанскага атрада «Грозны», што дзейнічаў паблізу Мінска; зноў быў цяжка паранены.

Пасля вайны выкладчыцкую дзейнасць Ф. М. Янкоўскі спалучаў з даследчыцкай, якая была шматграннай і плённай. Большасць навуковых публікацый (а іх каля трохсот) прысвечана народнай мове, асабліва сці якой ён вывучаў усё жыццё.

Ф. М. Янкоўскі заўсёды клапаціўся пра падрыхтоўку маладых мовазнаўцаў-даследчыкаў, пад яго кіраўніцтвам напісана і паспяхова абаронена 16 кандыдацкіх дысертацый (І. Германовіч).

Знайдзіце ў тэксце складаныя сказы. Вусна ахарактарызуйце іх будову.

222. Прачытайце ацэнку зробленага для беларускай лінгвістыкі вучоным Ф. М. Янкоўскім. Ці можа гэта інфармацыя быць змешчана ў аўтабіяграфіі? Чаму?

Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі прайшоў **нямала** складаных дарог, звездаў **непамерныя** страты родных людзей, блізкіх сяброў, голад і холад, нястачы. Ён знайшоў^c у сабе сілы вытрымаць усё, збярог у сэрцы любасць* да роднага беларускага слова, вернасць свайму народу, адданасць любімай справе, духоўную чысціню і далікатнасць^л, мужнасць. І гэтая мужнасць — ад роднай зямлі, ад бацькоўскага парога, бацькоўскага полымя, перад якім ён даў **адзіную** на ўсё жыццё **клятву-присягу**: «На **світанні** ці **змярканні**, золкаю ці ветранаю **ноччу**, хмурным ці сонечным днём — заўсёды і ўсюды **жыццё** маё будзе не дзеля кавалка хлеба, найгалоўнейшае, ад чаго не **адступлюся**, хоць апынуся ці ў акопах, ці ў шпіталі, хоць буду халодны ці галодны, — маё роднае слова, родная натура вялікага краю, родная Беларусь. Вы — мая радасць і ўцеха, вы — мая скруха і боль, вы — маё шчасце і жыццё!» Гэтай клятве Фёдар Міхайлавіч застаўся верны да апошніх дзён. Вучоны-лінгвіст з сусветным імем, настаўнік і пісьменнік — усё гэта пра Фёдара Міхайлавіча (*Н. Гаўрош*).

Пісьмова перадайце змест прыведзенай у тэксце інфармацыі з дапамогай складанага сказа з рознымі відамі сувязі частак.

Растлумачце арфаграмы ў выдзеленых словах.

 223. Запішыце тэкст па-беларуску.

В канцелярском делопроизводстве автобиографией называется жизнеописание какого-либо лица, которое составлено им самим в виде документа, являющегося составной частью личного дела. Автобиография может использоваться при составлении психологической характеристики работника, изучении его жизненного пути и личностных качеств. Стил ь изложения, акценты на тех или иных сторонах жизни помогают судить о различных психологических особенностях человека. Содержание автобиографии составляют основные факты трудовой и общественной деятельности, позволяющие представить и оценить жизненный путь человека. Поэтому автобиографию нередко используют в процессе отбора кадров (*По Н. Гольцовой*).

Слоўнік

делопроизводство — *справаводства*
личное дело — *асабовая справа*
позволяющий — *які дазваляе*

личностный — *асобасны*
личный — *асабісты*
судить — *меркаваць*

224. Прачытайце тэкст. Да якога стылю ён адносіцца? Прыведзіце прыклады моўных сродкаў, характэрных для гэтага стылю. Якімі электроннымі слоўнікамі вы карыстаецеся?

Сярод электронных слоўнікаў вылучаюць анлайн-слоўнікі, праграмныя слоўнікі, праграмныя анлайн-слоўнікі.

Анлайн-слоўнікі — разнавіднасць электронных слоўнікаў, якія функцыянуюць ва ўмовах інтэрнэт-доступу. Да гэтага тыпу адносяць Вікіслоўнік, Lingvo, Мульцітран, FreeOnlineTranslators і інш. Электронны «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» (rv-blr.com/dictionary/explanatory) змяшчае каля 37 000 адзінак і працуе ў двух функцыянальных рэжымах: 1) тлумачэнне значэння слова з рээстра*; 2) тлумачэнне слова, ужытага ў кантэксце. У інтэрнэт-прасторы размешчаны электронны корпус беларускай мовы (bnkorporus.info).

Праграмныя слоўнікі — разнавіднасць электронных слоўнікаў, якія інсталююцца* на персанальны камп'ютар або захоўваюцца ў выглядзе спецыяльных электронных дакументаў. Да такіх слоўнікаў належаць праект ArfaBel — беларускі праграмны слоўнік для праверкі арфаграфіі беларускамоўных тэкстаў, электронны слоўнік «Назвы азёр Беларусі» С. Шахоўскай (2014), «Беларускі камп'ютарны слоўнік» і інш.

Праграмныя анлайн-слоўнікі — від электронных слоўнікаў, спецыялізаваныя праграмы машыннага перакладу слоў, словазлучэнняў, сказаў, html-старонак, ini-файлаў праграм, праграмных інтэрфейсаў*. Найбольш запатрабаваным слоўнікам гэтага тыпу з'яўляецца «Белазар». Да яго асноўных магчымасцей адносяцца пераклад тэксту, аўтаматызацыя працэсу перакладу, аўтаматычнае пераключэнне раскладкі клавіятуры (*Паводле Д. Дзятко*).

 Раскажыце пра перавагі і недахопы (у параўнанні з традыцыйнымі выданнямі) анлайн-слоўнікаў, праграмных і праграмных анлайн-слоўнікаў.

Складзіце і запішыце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак пра змест і асаблівасці электронных слоўнікаў.

225. Прачытайце тэкст. Падбярыце да яго загаловак.

Выпішыце з тэксту просты, складаназалежны і складаны сказы з рознымі відамі сувязі частак.

Заява адносіцца да асабістых дакументаў, яе пішуць у тым выпадку, калі афіцыйна звяртаюцца да службовай асобы, ва ўстанову, грамадскую арганізацыю і інш. У заяве звычайна просяць прыняць на вучобу, на працу (перавесці ў іншы аддзел, звольніць і інш.), вырашыць пэўнае пытанне (адпусціць з заняткаў, дазволіць пакарыстацца пэўным прадметам і інш.). Афармляецца заяву, як і ўсе афіцыйныя паперы, трэба дакладна. Калі да заявы прыкладаюцца дакументы (даведкі, пасведчанні, рэкамендацыі, акты і інш.), іх пералічваюць у канцы асноўнага тэксту.

Заява складаецца з наступных структурных частак:

найменне адрасата;

найменне дакумента;

дата;

фармулёўка просьбы (скаргі, прапановы) з кароткай, але вычарпальнай аргументацыяй;

найменне адрасанта (заяўніка);

подпіс.

Заява
03.10.2026

Дырэктару ўстановы адукацыі
«Полацкая дзяржаўная гімназія № 1
імя Францыска Скарыны»
(*прозвішча, імя, імя
па бацьку дырэктара*)
Кісялёвіч Ганны,
вучаніцы 11 «А» класа,
мабільны тэлефон (бацькі, маці):
(*нумар тэлефона*),
дамашні тэлефон: (*нумар тэлефона*).

Прашу дазволіць мне ўдзельнічаць у рэспубліканскім конкурсе работ даследчага характару па вучэбным прадмеце «Беларуская мова». Конкурс адбудзецца 15.12.2026.

Кісялёвіч Г.

226. Напішыце заяву на імя дырэктара ўстановы адукацыі з актуальнай для вас просьбай (напрыклад, прыняць у 10-ы клас, дазволіць удзельнічаць у абласной алімпіядзе, спартыўных мерапрыемствах і інш.).

227. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Я крочыў да школы а шпак усё працягваў выспеўваць радасць і хвалу восеньскаму сонцу якое шчодро дарыла апошняе цяпло (*Л. Валасюк*). 2. Вялікая любасць да паэзіі адчуваецца на кожнай старонцы гэтай кнігі а за празрыстасцю думкі адчуваеш як многа папрацавала тут таленавітая рука перакладчыка (*М. Лужанін*). 3. Ірына заўсёды дапамагала дарослым і калі яе прасілі паглядзець за меншымі дзецьмі ахвотна згаджалася. 4. Лес выглядаў панурым але калі свяціла сонца ён нібы ажываў. 5. Дзеці радаваліся вольным дням і дарослыя маглі крыху адпачыць калі нарэшце наступілі зімовыя канікулы.

Выканайце інтэрактыўнае заданне па тэме «Знакі прыпынку паміж часткамі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак»: размяркуйце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак па групам у залежнасці ад пастаноўкі знакаў прыпынку.

228. Прачытайце тэкст. Ці карыстаецеся вы сацыяльнымі сеткамі? Наколькі важнай вам бачыцца праблема, паднятая ў артыкуле? Якіх правіл інфармацыйнай бяспекі прытрымліваецеся вы, якія правілы ігнаруеце?

Информационная безопасность в социальных сетях

Социальная сеть — это веб-сайт, который позволяет пользователям общаться друг с другом посредством размещения информации, комментариев, сообщений, изображений, видеороликов и т. п. Однако регистрация аккаунта и ввод личных данных требуют осторожности и соблюдения правил информационной безопасности.

1. Контролируй информацию о себе, которая попадает в социальную сеть. Всё, что ты выкладываешь в интернете, может прочитать любой посторонний человек — в результате информация о тебе становится общедоступной. Не следует размещать в социальной сети свой домашний адрес, номер домашнего и мобильного телефонов.

2. Установи ограничения доступа к твоей странице. Чтобы ограничить возможность чужих людей просматривать информацию на твоей странице, необходимо установить настройки приватности — это предотвратит распространение личной информации посторонним лицам.

3. Не переходи из социальной сети по подозрительным ссылкам и не соглашайся на предложения установить программы-дополнения, расширяющие возможности социальной сети. Будь осторожен, если сайт предлагает повторно ввести логин и пароль для входа на твою личную страницу.

4. Относись с осторожностью к новым интернет-знакомствам. Нужно всегда помнить: виртуальный друг должен оставаться виртуальным, необходимо время, чтобы убедиться в искренности намерений новых виртуальных знакомых.

5. Не оскорбляй других и не терпи оскорбления сам. Если кто-то присылает тебе в социальной сети оскорбления, лучший выход из ситуации — проигнорировать хулигана, заблокировать ему доступ к твоей странице (*По Н. Гендиной*).

Знайдзіце ў тэксце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак, запішыце іх на беларускай мове. Падкрэсліце граматычныя асновы ў кожнай частцы, вызначце від сувязі паміж часткамі. Складзіце схемы сказаў з рознымі відамі сувязі частак.

229. Раскажыце, што азначаюць словы *анатацыя, энцыклапедыя, тэрмін, рэдкалегія, мовазнаўства, артыкул*. Пазнаёмцеся з анатацыяй аднаго з выданняў па беларускай мове.

Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. / рэдкал.: У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2017. — Т. 7 : Беларуская мова. — 496 с.

Сёмы том энцыклапедыі ўключае больш за 290 артыкулаў, якія прысвечаны беларускай мове, яе гісторыі і сучаснаму стану, гукавому і лексічнаму складу, графіцы і арфаграфіі, марфалогіі і сінтаксісу, слоўнікам і інш.

Падрыхтаванае вядучымі беларускімі мовазнаўцамі выданне раскрывае асноўныя тэрміны і паняцці школьнай праграмы па беларускай мове. Прызначана для студэнтаў, вучняў старшых класаў сярэдніх школ, гімназій, каледжаў і ліцэяў. Можна быць карысна пры падрыхтоўцы да экзаменаў і паступлення ў вышэйшыя навучальныя ўстановы філалагічнага профілю.

З якіх структурных частак складаецца анатацыя?

Падрыхтуйце анатацыю на выданне па беларускай мове, з якім вы пазнаёміліся ў апошні час.

230. Прачытайце. Выпішыце асноўную думку тэксту. Прапануйце назву тэксту з улікам яго тэмы і стылю.

У «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» падаецца некалькі значэнняў слова *свята*. Гэта і ўрачысты дзень, прысвечаны якой-небудзь падзеі, і святочныя дні, якія адзначае царква ў гонар пэўных святых, а таксама выхадны, непрацоўны дзень.

Традыцыя святкавання важных падзей у жыцці чалавека, грамадства, дзяржавы мае старажытныя карані. На працягу стагоддзяў беларусы адзначалі розныя святы: збіраліся разам, каб пагаманіць^л, паспяваць, а часам і паплакаць. Фалькларыст Васіль Ліцвінка адзначаў, што святы, ушанаванні — гэта найвышэйшы ўзровень развіцця духоўнай культуры.

У XX стагоддзі адзначаюцца дзяржаўныя святы. Устанаўліваюцца яны ў гонар падзей, якія маюць асаблівае гістарычнае або грамадска-палітычнае значэнне для Рэспублікі Беларусь і істотна паўплывалі на развіццё беларускай дзяржавы і грамадства. Дзяржаўныя святы, святочныя дні, памятныя даты ўстанаўлівае Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь або Усебеларускі народны сход.

Галоўнымі дзяржаўнымі святамі ў календары беларусаў з'яўляюцца Дзень Канстытуцыі, Дзень Дзяржаўнага сцяга, Дзяржаўнага герба і Дзяржаўнага гімна Рэспублікі Беларусь, Дзень Перамогі, Дзень Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дзень Рэспублікі), Дзень народнага адзінства, Дзень яднання народаў Беларусі і Расіі.

Ёсць таксама прафесійныя святы. У гэтыя дні мы ўшаноўваем прадстаўнікоў пэўных прафесій або прафесійнай галіны.

Дзевяць свят у Беларусі афіцыйна аб'яўлены непрацоўнымі днямі. Гэта Новы год, Нараджэнне Хрыстова (паводле календара праваслаўнай і каталіцкай канфесій¹), Дзень жанчын, Свята працы, Дзень Перамогі, Радаўніца (па календары праваслаўнай канфесіі), Дзень Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дзень Рэспублікі), Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Святы трэба ведаць, вывучаць і... святкаваць, бо яны захоўваюць гісторыю нашай краіны (*Паводле кнігі «Дзяржаўныя святы Рэспублікі Беларусь»*).

 Якія святы і памятныя даты самыя значныя для вас?

 З апорай на тэкст і малюнак раскажыце, якія святы маюць найбольшую значнасць для жыхароў Беларусі (малюнак адлюстроўвае вынікі даследавання, праведзенага НАН Беларусі ў 2022 годзе).

Выпішыце назвы дзяржаўных свят у календары беларусаў. Раскажыце пра традыцыі святкавання гэтых урачыстасцей, якія існуюць у вашай сям'і.

Складзіце тэзісы да тэксту з улікам наступных патрабаванняў да гэтага жанру.

Тэзісы як прыём працы з тэкстам

Тэзісы (ад грэч. *thesis* — 'сцвярджэнне') — сцісла сфармуляваныя асноўныя палажэнні зыходнага¹ тэксту. Тэзісы адлюстроўваюць істотную інфармацыю, якая дапамагае адэкватна перадаць змест. Тэзісы не патрабуюць прыкладаў і ілюстрацый. Звычайна яны нумаруюцца: так лягчэй захаваць логіку аўтарскіх разважанняў.

Каб скласці тэзісы, трэба:

- перачытаць тэкст, вызначыць яго асноўную думку, падзяліць на сэнсава-лагічныя часткі (яны, як правіла, супадаюць з абзацамі);
- ранжыраваць (спарадкаваць) у кожным абзацы інфармацыю, выдзеліць асноўную і выключыць другарадную, неістотную;
- адзначыць у кожным абзацы сказ, які з’яўляецца інфармацыйным цэнтрам;
- сфармуляваць (абагульніць, перафразіраваць) палажэнні, якія адлюстроўваюць асноўныя думкі зыходнага тэксту.

Такім чынам, падрыхтаваць тэзісы — гэта значыць сфармуляваць і запісаць асноўныя палажэнні зыходнага тэксту. Па сваім прызначэнні тэзісы падобныя на план (лаканічна, абагульнена падаюць інфармацыю), але гэта розныя формы перапрацоўкі зместу тэксту. Розніца паміж імі наступная: фармулёўкі пунктаў плана толькі называюць тэму, а тэзісы сцісла раскрываюць яе сутнасць, сэнсавае ядро тэксту.

231. Прачытайце. Назавіце ў рускамоўным тэксце складаныя сказы, вызначце іх тып. Перакладзіце адзін абзац тэксту (на выбар) на беларускую мову. Назавіце моўныя сродкі арганізацыі навукова-папулярнага тэксту. Чым ён адрозніваецца ад строгага навуковага тэксту?

Лексика — наиболее подвижная, изменчивая часть языка. Она чутко откликается на все изменения во внешней действительности: в материальной и культурной жизни общества. Но значит ли это, что словарь текуч, неустойчив, что темп изменений в нём параллелен темпу общественных перемен?

Если в текстах двухсотлетней давности сопоставить процент непонятных или отличающихся по смыслу слов с процентом слов, значения которых ясны нашим современникам, то окажется, что понятного в таких текстах больше. А ведь времени прошло немало, и сколько событий свершилось в жизни народа! Как это объяснить?

Дело в том, что язык по своей природе консервативен. Изменения в словаре происходят медленнее, чем изменения в окружающей нас жизни. Такой консерватизм — одно из достоинств языка. Относительная стабильность средств обеспечивает взаимопонимание между поколениями, культурами.

И всё-таки изменения в словаре происходят. Появляется в жизни новое — оно требует нового слова. И наоборот, выходит из употребления слово, если перестаёт существовать то, что оно называло («Энциклопедический словарь юного филолога»).

232. Прачытайце тэкст. Сфармулюйце яго асноўную думку.

Ці ёсць чалавек, якога б не ўзрушылі^с кўпалы храмаў, ці застаецца хто абыхаковым, ступіўшы^с пад скляпенні, дзе з абразоў глядзяць вочы святых праведнікаў?

Наша Беларусь — краіна даўняй і багатай культуры. Тут склаліся самабытныя, высокамастацкія традыцыі культавага дойлідства. Архітэктура храмаў, як ніводны помнік мастацтва, нясе адбітак духоўнай спадчыны нацыі, сведчыць аб невычэрпным таленце, эстэтычным мысленні народа.

У храмабудаўніцтве, якое сінтэзавала архітэктуру, жываніс і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва^с, народ увасабляе свае лепшыя ідэалы і пачуцці, выяўляе разнастайнасць мастацка-стылістычных асаблівасцей, якія характэрны выключна для Беларусі. У дрэва і цэглу дойліды ўкладалі характар, веліч і непаўторнасць^с беларускай душы, што надало яскравую адметнасць культаваму дойлідству Беларусі.

У новым тысячагоддзі храмы вяртаюць сваю спрадвечную гістарычную і грамадскую сутнасць, аднаўляюць духоўную моц, становяцца^с сапраўднымі цэнтрамі духоўнасці і культуры, уздымаюць людзей над будзённасцю (*Паводле А. Кулагіна*).

Спішыце выдзелены сказ. Зрабіце яго пісьмовы сінтаксічны разбор (гл. Дадатак).

233. Растлумачце значэнне слоў, якія называюць розныя віды дакументаў.

Абанемент, атэстат, анкета, дыплом, заява, кодэкс, мемарандум, рэзалюцыя, сертыфікат, хадайніцтва.

234. Прачытайце. Ці можна назваць гэты тэкст «Канспект»? Чаму? Сфармулюйце пытанні да тэксту, задайце іх аднакласнікам.

Канспект (ад лац. *conspectus* — ‘агляд’) — кароткі, сціслы запіс зместу лекцыі, артыкула, прамовы, твора. Канспект — гэта раз-

навіднасць тэксту, які ствараецца ў выніку перапрацоўкі пэўнай інфармацыі. Мэта канспектавання — выяўленне, сістэматызацыя і абагульненне найбольш каштоўнай для слухача (чытача) інфармацыі.

Асноўнае правіла канспектавання — зразумець логіку падачы матэрыялу, запісаць істотнае, самае значнае, што неабходна для разумення праблемы. Агульнапрынятыя спосабы канспектавання заключаюцца ў наступным:

1) адбор інфармацыі з улікам яе навізны і значнасці. У выніку адбору змяншаецца аб'ём інфармацыі (шляхам выключэння паўтараў, аднатыпных прыкладаў, аб'яднання фактаў). Даслоўна варта запісаць фармулёўкі азначэнняў, правіл, законаў, асноўныя характарыстыкі, уласцівасці, функцыі прадмета, з'явы, падзеі і інш.;

2) перафармулёўка прачытанага (пачутага) у форме тэзісаў шляхам пераканструявання сказаў, скарачэння слоў, выкарыстання абрэвіятур.

Як падрыхтаваць канспект

1. Уважліва прачытайце тэкст, канспект якога трэба падрыхтаваць.

2. Прачытваючы абзацы, выдзяляйце ў кожным з іх асноўную думку. Пры гэтым да кожнага абзаца можна задаваць пытанне: *Пра што расказваецца ў гэтай частцы тэксту?*

3. Адказваючы на гэта пытанне, фармулюйце асноўныя палажэнні тэксту.

4. Запішыце асноўныя думкі абзацаў, пацвердзіце іх прыкладамі.

5. Пры канспектаванні тэксту важна захаваць сэнс аўтарскага выказвання.

235. Прачытайце тэкст. Знайдзіце ў ім складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак. Зрабіце яго сінтаксічны разбор. Сфармулюйце ўласныя правілы захавання душэўнага камфорту.

Хочаш быць паспяховым? Пазбягай песімістаў

Даказана, што чалавек, які пастаянна знаходзіцца ў стане духоўна-інтэлектуальнага напружання, можа пражыць да 120 гадоў, але для гэтага трэба быць актыўным, дзейным, апантаным сваёй любімай справай. Быць чалавекам, які ўмее слухаць, думаць, разважаць,

кантактаваць з іншымі, любіць чытаць і абмяркоўваць прачытанае, а таксама не забываецца на пасільныя фізічныя нагрузкі.

Перыядычна мы сутыкаемся з людзьмі, пагружанымі ў змрочныя, дэпрэсійныя думкі, і «заражаемся» ад іх песімістычным настроем. Звычайна пасля кантактавання з такімі псіхалагічнымі «вампірамі» ўзнікае адчуванне, нібы з вас высмакталі ўсе сілы. Як засцерагчы сябе і захаваць душэўны камфорт?

Па-першае, па магчымасці пазбягаць зносін з такімі асобамі, імкнучца кантактаваць з вясёлымі, аптымістычнымі, жыццярэдаснымі людзьмі. Па-другое, навучыцца кіраваць сваімі эмоцыямі і захоўваць добры настрой. Па-трэцяе, кантактуючы з рознымі людзьмі, пераймаць у іх толькі станоўчае: веды, прыгожыя манеры, прывабныя рысы характару (*З газеты «Звязда»*).

 Складзіце канспект тэксту.

Знайдзіце ў тэксце запазычаныя словы, назавіце іх прыметы. Прапануйце беларускія адпаведнікі запазычаных слоў.

Правяраем сябе

1. Якія сказы называюцца складанымі сказамі з рознымі відамі сувязі частак?
2. Пералічыце сродкі сувязі частак у складаных сказах з рознымі відамі сувязі.
3. На якія групы дзеляцца складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак?
4. Якія знакі прыпынку ставяцца паміж часткамі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі?
5. Растлумачце логіку і паслядоўнасць сінтаксічнага разбору складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак.
6. Выканайце заданне па тэме «Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак» на аснове матэрыялаў, якія прапаноўваліся Рэспубліканскім інстытутам кантролю ведаў на ЦТ/ЦЭ ў 2024 годзе.

Адзначце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак, у якіх на месцы пропуску трэба паставіць знак прыпынку.

1) Усё ў прыродзе на сваім месцы, усё мае сваё прызначэнне __ і нічога ў прыродзе нельга адкінуць. 2) Не магу налюбавацца начным небам: зіхацяць-пераліваюцца залатыя зоркі-гузічкі __ прышыў якія нехта вельмі шчыльна на глянцава-чорным палатне. 3) Выходжу з хаты і бачу: у нябесным моры вецер гоніць хмары, якія нагадваюць караблі __ і якія дазваляюць марыць.

4) Не пацеркі па імшарынах рассыпаны, і чырванеюць па імшарынах не рубіны __ чаруюць вока рубінавыя журавіны. 5) Свой лёс у кожнай песні, але __ калі песню склаў народ, то жыць яна будзе вечна. 6) Не сонечныя зайчыкі імчацца па двары, і не коцяцца па двары камячкі жоўтай ваты __ нясуцца насустрач гаспадыні жвавенькія кураняты. 7) Вясну заўжды пачынаюць пралескі, вітаюць заўжды званочкі вясну __ і заўжды вясну шпакі абвяшчаюць. 8) Для сябе я вырашыў даўно: няма ў мяне права забыць той куток, дзе звездаў пяшчоту матулі __ і дзе я зрабіў першы свой крок. 9) Лёгкае пяро, але __ калі яго на страху хто пажадае закінуць, то наўрад ці зможа. 10) Паэма «Тарас на Парнасе» перакладзена на розныя мовы, яе палюбілі тэатральныя сцэны, ёй адкрылі ў Гарадку скульптурную кампазіцыю __ назва якой сугучная назве твора.